

но від ради міністрів: вони з цього боку цілком самостійні в своїх вчинках. Отже Саблер хоче, щоб і синод мав таку самостійність—власне не так синод, як обер-прокурор синоду.

Цей проект, очевидно, йде з тих самих джерел, з яких вийшли всі попередні акти Саблера. В об'єднанні кабінетні обер-прокурор не має такої волі, яку він мав би при повній самостійності. А така воля, очевидно, потрібна йому для того, щоб ще більше, ще радикальніше повернути курс церковної політики направо. Мабуть проекти Саблера такі вже "радикальні", що в об'єднанні кабінеті він не сподівається зустріти до них повного спочуття.

Не можна не пригадати, що з цим своїм проектом Саблер зайшов занадто вже далеко. Коли б цей проект здійснився, то фактично справа звелася б до повної безконтрольності синодської діяльності. До чого не має права рада міністрів, до того не має права й Дума. Отже кінець-кінцем виходить, що проект Саблера звернений не проти ради міністрів, а проти Думи. Цього вже занадто, бо після того кожне інше міністерство також може домагатись повної самостійності, а це цілком змінє сучасний політичний лад.

Характерно, що навіть серед членів синоду останній проект Саблера не знайшов спочуття. Один тільки Антоній волинський палко обороняє проект, усі ж інші члени синоду ставляться до нього недрихильно. Не менш характерно й те, що в пресі один тільки голос висловився за проект Саблера—голос "Колокола", давнього й широкого синодського прислужника. Усі ж інші часописи, починаючи від правих і кінчаючи якраз чорносотенними, одноставно висловлюються проти проекту. Мабуть через це Саблер, на останні вдуми, й відрикається від свого проекту.

Але політика Саблера взагалі хибна, навіть без цього проекту, а тим паче з ним. З переказаного вище реєстру "діяній" Саблера видно, що всі його помисли обертаються в сфері вищої політики—законодавства, дипломатії то-що. Це—основна й велика хибка. Новий обер-прокурор повинен насамперед звернути увагу на впорядкування церковного життя на місцях. Саблер хоче оборонити церкву од зовнішніх ворогів, але вона знає найбільше лиха від ворогів внутрішніх—од усіх цих Ілюдорів, Гвезушевих, Строкових, Іларіонів і тисячі-тисяч інших, імена же їх ти, Господи, знаєш. Вони, як гробаки, підгризають життя церкви й ганблять її більше всяких еретиків і маловірних. Життя духовне треба оновляти з середини а не з надвору.

На старій шлях.

I.

Заснування в Галичині нової партії, що виступила вже й на прилюдну арену під прапором "Християнсько-суспільного союзу", підсоує чимало міркувань про розвиток і напрям громадського руху на Україні. Стосується це насамперед до наших закордонних братів, що живуть одверто політичним життям, але можливо, що рикошетом ця подія одіб'ється й на наших тутешніх справах, бо безперечно й на нашій Україні можуть знайтися—дуже, правда, нечисленні—елементи, яким припадуть до душі ті основи, що на них стала нова організація. Хоч як дивилися б ми на теперішнє становище цих якраз клерикальних елементів, хоч як маловажили б вплив їх і в Галичині, і у нас, але мусимо признати, що рано чи пізно вони повинні виступити на політичну арену й поспробувати до діла прикласти ті ідеї, якими живуть ще великі маси несвідомого політично громадянства. У нас це питання будучини, в Галичині воно стало вже на чергу дня. І коли брати на увагу спеціально галицькі обставини, велику участь в національному рухові духовенства, то заснування окремої клерикальної партії здаватиметься нам навіть трохи припізненням. Справді бо, од самого початку національного відродження в Галичині і майже до останніх часів духовенство грало в йому величезну роль; були часи, коли вся інтелігенція українська в Галичині складалася з духовних особ, коли духовенство репрезен-

тувало собою ту "Русь", що прокидалася до життя після довгого сну. "Niema Rusi", казали на початку 60-х років поляки,—але все ж мусіли зараз же додавати: "Sa rori i chłopi". Це вже одно показує, що поруч темних народніх мас, духовенство складало найзамітніший в національному житті елемент, якого не могли ігнорувати цілком навіть вороги українського національного відродження. І отже партія, що одверто призналась нарешті до спеціальних інтересів духовенства, повстає тільки в другому десятилітті ХХ віку... Здається—дивно.

Нічого дивного ми тут не вбачаємо, коли згадаємо, що до самих 70-х років, до діяльності в Галичині Драгоманова й початків молодого соціалістичного руху—всі галицькі напрями буди в сузі своїй виразно клерикальними. І в громадському житті, і в письменстві галицької України інтереси кліра, як соціальної категорії, пробивались так якраз, що ніякими всенародніми ніби то лозунгами цього закрити було не можна. Р. 1848-го, коли нашим братам у Галичині світнуло сонце волі, проводирі їхні, організовані в товариство "Головна Рада Руска", зараз же об'явилися, що "перим завданням нашим буде—заховати віру і поставити рівні обрядки наш і права церкви і священників наших з правами других обрядків". І потім цілими десятиліттями, аж до народження світської інтелігенції, тягнеться ця перевага в галицькій політиці клерикальних інтересів. Питання, як кляри, обрядки, кастові інтереси кліру—довгий час були єдиними справами, що викликали запальну полеміку й розворушували цікавість серед "батьків Русі". Ніякі дійсно всенародні інтереси, напр., аграрна справа, сервитути, зубожіння народу і т. и. не викликали такої великої літератури, як дрібні церковні питання. І ця одностороння політика клерикальних верств дала незабаром свої жахливі наслідки—в повній байдужості народніх мас до національних справ, що були тільки додатком до клерикальної програми проводирів, з одного боку, і в зневіренні самих проводирів, що цілими масами кинулись шукати порятунку в москвофільстві. Вся національна справа опинилася, здавалось, перед неминучим банкрутством. Рятувати її довелось вже світським і європейським елементам, що виступають у Галичині в другій половині 70-х років.

Проте спершу вплив світської інтелігенції, як і треба було сподіватись, не міг бути великим, загальна політика в Галичині довго ще йде під знаком більш або менш виразного клерикалізму. Під цим знаком зародилася і працювала в 80—90 роках партія народовців. У нас зазначено вже було зв'язки "Християнсько-суспільного союзу" з народовецькою організацією 90-х років, і зв'язки ці виявляються не тільки в тому, що "союз" збирає тепер недобитків тієї організації, а і в тому, що він забрав її ідейну спадщину,—принаймні в тій частині, що має клерикальну окраску. Власне стара народовецька організація єднала в собі дуже неоднакові елементи. До неї, особливо на нашій Україні, признавались і її спочували, для неї загарливо працювали навіть люди, в клерикалізмі не винні,—напр., небіжчики Антонович та Кописький. Єдиної цих усіх людей самі національні постулати, що здалеку замаскували клерикальну окраску, якої набула організація в Галичині і яка росла все дужче, виступала все виразніше. Разом з тим, як це робилось, народовецька організація розсвалювалась, розгублювала своїх прихильників і коли в кінці 90-х років повстала в Галичині національно-демократична партія, то вона перетягнула од народовців до себе всі живіші елементи, вільні од того клерикального духу, що ним цілком перенялося вже було народовство. Коло старого прапору зодержались самі одиниці, згуртовані коло "Руслана"; проводирі лишилися без війська і довгий час не мали ніякого впливу на громадське життя галицької України. Тепер ми бачимо спробу зібрати коло старого прапору й військо, пошуквати його і вийти на арену громадської боротьби, вже як суцільній політичній організації.

Сергій Єфремов.

На старий шлях.

II.

Як ми вже бачили, під новим прапором згуртувались дуже старі наші знайомі, що мають у себе за плечима добрих кілька десятків літ віку. Здалеку трудно, звичайно, судити, чи має поновлена організація якісь шанси на те, щоб зараз же увійти в життя й повначити в йому свій вплив тепер же. Це видніше місцелим людям, хоч незабаром, певне, стане це видно і здала. Але вже сама спроба гуртування показує, що ініціатори його мають якісь надії на життя й розвиток того напрямку, з яким виступають тепер на прилюдну арену. І міркуючи поки-що теоретично, не можна не добачати, що під надіями цими лежать певні підвалини громадського характеру. Ми згадували вже, яку роль грало духовенство в громадському житті закордонної України, і нам треба тільки додати, що й досі світська українська інтелігенція слабше там репрезентована, ніж де инде, що й досі процент духовних особ дуже великий між галицькими діячами. Безперечно, багато з них не зрадять свого теперішнього демократичного напрямку й одвернуться од того клерикалізму, яким душить од „християнсько-суспільного союзу“; але так само безперечно, що чимало буде й таких, яким нова партія, національна своїм напрямком, здається найкращим притулком, бо опріч національних постулатів даватиме простір і їх класовим сімпатіям. Дуже спокуслива для духовних особ оце думка—поєднати національні інтереси з своїми власними, і певна річ на цю спокусу найдужче й ваять ініціатори „християнсько-суспільного союзу“. Розваживши все це, можна, здається, сказати, що організацію клерикальної партії в Галичині не треба легковажити, вважаючи, наприклад, за звичайний передвиборчий маневр, що мав би то тільки бути підпорою для політичної кар'єри окремих людей. Виборчі перспективи могли хіба тільки перший стимул для організації дати, і хоч теперішні вибори для клерикалів минули безслідно з огляду на представництво в парламенті, хоч—скільки відомо—партія активної самостійної участі в них і не брала, але на далі, в нових виборах, вона безперечно спробує це зробити, як що до того часу здобудеться на якийсь вплив у громадському житті. І хто знає, що тоді поставить вона „во главу угла“ своєї політики: чи національні домагання, чи клерикальні інтереси. В усякому разі можна думати, що останні кінцево-кінцем таки переважають на всіх пунктах, бо инакше не було б для чого й витворювати, „як у інших народів“, клерикальної організації.

Оце—„як у інших народів“ власне й дає ключ до загадки про будучину партії, показуючи аналогічні випадки у інших народів. Всюди клерикальні і взагалі реакційні елементи

спершу дуже загортались у загальні домагання, маскувалися народними інтересами, вивішуючи на своїх прапорах більш-менш принадні лозунги. І скрізь же ці сторонні пелюстки незабаром осипалися й лишалась сама гола практика. А практика й тепер вразно проглядає і з минулого тих елементів, що складають „християнсько-суспільний союз“, і з їхніх принципових заяв на перших партійних зборах. Еволюція так званих „християнських соціалістів“ у вищих народів і їхня одверто реакційна політика вразно показує той шлях, яким напевне піде й наш „християнсько-суспільний союз“, і не допоможуть тут ні національні домагання, ні „християнська етика“, навпаки—вони тільки виправдуватимуть реакційні вчинки вузькосоціальної організації.

Таким чинном, найпершим наслідком клерикальної організації має бути нова розколина між українським громадянством у Галичині. Хоча клерикальна партія завдалегідь вікається всяких войовничих виступів проти теперішньої української національної організації (національ-демократичної партії), але, певна річ, це тільки так говорить: виступи і боротьба будуть, їх не може не бути, бо чимало пунктів знайдеться, на яких доведеться двом партіям виступати ворогами. На наш погляд, це не повинно пошкодити українським силам у Галичині. Українство там стоїть на такій вже позиції, що партійна диференціація не зваженує собою конче зменшення національної непохитності, — навпаки, відмежування клерикальних і реакційних елементів може самій демократичній організації надати нової сили, або хоч позбавити од того хитання і розкладу, що скрізь несуть в собою всякі невпевні елементи. Розмежування тут викличе нову енергію, допоможе чистішим держати демократичний прапор і більшого впливу діждатись серед народних мас. І напевне це з верхом надолужить за ту розколину, що заподіє на першій порі заснування нової організації.

Сергій Єфремов.

